



Бранко П. Крга^[1]

Факултет за дипломатију и безбедност
Институт за стратешке студије
Београд (Србија)

УДК 341.218.6(47+497.1)

323(47)"1991"

323(497.1)"199"

Претходно саопштење

Примљен: 15.11.2021.

Прихваћен: 06.12.2021.

doi: 10.5937/napredak2-34927

Разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике

Сажетак: Циљ анализе овог рада јесте сагледавање битних чинилаца разбијања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (у даљем тексту СФРЈ) и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (у даљем тексту СССР). Основна претпоставка јесте да постоји извесна корелација, односно сличности и разлике између та два процеса. У току истраживања ове проблематике примењиване су стандардне методе као што су анализа, синтеза, историјски метод, компаративна метода и метода анализе садржаја, а у одређеном смислу и моделовање, односно трагање за начином да се избегну проблеми с којима се суочавала наша земља током протеклих деценија. Истраживање је показало да је ова тема и даље значајна барем из три разлога. Прво, очигледно је да су разбијање СФРЈ и СССР-а изазвали значајне вишеструке проблеме у тим земљама, њиховим наследницама, а и шире. Друго, безбедност на тим просторима и даље је нестабилна и готово ниједан од проблема због којих су избијали сукоби 90-их година и због којих је дошло до разбијања тих земаља није до краја разрешен. Треће, не престају да се испољавају различити облици изазова, ризика и претњи по међународни положај, одбрану и безбедност главних наследница тих земаља, Републике Србије и Руске Федерације. Иако је истраживање показало да постоји извесна корелација између та два процеса – распада СФРЈ и СССР-а, очигледно је да то ипак није био одлучујући фактор који је довео до деструкције две сложене државе, већ су у оба случаја одлучујуће биле извесне специфичности.

Кључне речи: СФРЈ, СССР, распад, сличности, разлике

Увод

Од разбијања СФРЈ и СССР прошло је већ тридесетак година. О тим процесима написано је много радова, с различитим приступом,

оценама и ставовима, што је и очекивано с обзиром на то да је ради догађајима који су имали и имају веома велики утицај на многе аспекте живота у тим земљама и шире.^[2] Ипак, чини се да нису усаглашени ставови о

[1] branko.krga@fdb.edu.rs

Аутор овог текста је генерал-пуковник Војске Југославије у пензији

[2] Аутор овог рада средином 1991. отишао је у Москву на дужност војног, ваздухопловног и поморског изасланика ОС СФРЈ при Амбасади СФРЈ, а вратио се средином 1994. из Руске Федерације у Савезну Републику Југославију, тако да је био сведок драматичних догађаја везаних за разбијање СССР, истовремено преживљавајући разбијање своје земље.

доминантним чиниоцима распада тих земаља, а нису извучени ни закључци о искуствима и поукама из тих драматичних догађаја.

Ти процеси су толико комплексни да се и њихова квалификација разликује, па се помињу распад, разбијање, рушење, сецесија, разби-распад, растурање, самоликвидација, самодеструкција итд.

Из наведених разлога сасвим је оправдано да се ова проблематика и даље истражује. Једна од тема свакако може да буде и: „Распад Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике“.

У оквиру ове теме разматраће се следеће целине: (1) неки ставови о разбијању СФРЈ; (2) неки ставови о разбијању СССР-а; и (3) разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике.

1.

Неки ставови о разбијању СФРЈ

Од бројних аутора који су се бавили овом проблематиком, за потребе овог рада приказаће се ставови које су изнели следећи аутори: Смиља Аврамов, Давид Дашић, Радован Радиновић, Чедомир Попов, Андреј Фурсов, Ноам Чомски, као и учесници тог процеса Борисав Јовић, Стипе Месић и Васил Тупурковски.

Позната професорка Смиља Аврамов, у обимном раду „Постхеројски рат Запада против Југославије“, истиче: „Поставља се питање да ли су драматични догађаји у Југославији, сецесија и грађански рат, саставни делови процеса који је текао у источној Европи. На основу доступне грађе, одговор је не, иако се ти процеси временски поклапају. Југословенска криза не може се свести на дилему Исток–Запад, нити се

њени узроци могу свести на један именоватељ, као што је то случај са источноевропским земљама... Запад је имао дијаметрално различит приступ збивањима у источноевропским земљама и у Југославији. Темељна одредница Запада према источноевропским земљама у прелазној етапи била је *status quo ante*, тј. лишавање тих земаља идеолошких идентитета и враћање у њихов првобитни статус, пре завођења социјализма, са свим правилима и обавезама које су стекле као суверене државе... У случају Југославије учињено је супротно; као основ за разрешење кризе узето је комунистичко наслеђе, подигнуто чак на нормативни ниво. Признате су и примљене у Уједињене нације федералне јединице, иако те творевине нису имале ни историјски, ни међународноправни идентитет. Имале су искључиво идеолошки идентитет. Опстанак преосталог дела Југославије доведен је у питање, а српском народу оспорене су тековине двају светских ратова, у којима је на страни савезника жртвовао трећину свог становништва“ (Аврамов, 2008, стр. 47–49).

Дипломата и професор Давид Дашић у књизи *Праведно друштво* наглашава: „Југославија није била у стању да се одржи ни изнутра ни споља. Њој, са њеним тадашњим невидовитим националистичким и сепаратистичким вођама, оптерећеним митовима нетачно прочитане историје, атавистичким националним програмима и предрасудама, није било спаса. Лидери југословенских република и покрајина нису били у стању да се договоре око услова примене права на самоопредељење. Уместо споразума, решење је потражено на бојном пољу. Они су били гробари Југославије... Братоубилачки рат у Југославији се вероватно могао избећи. Она је

чак могла да се сачува, али само са више памети, са мудријим и способнијим лидерима и уз већу пажњу и делотворнију подршку међународне заједнице... Неизбежној смрти социјалистичке Југославије кумовао је и спољни фактор; Запад и међународна заједница су изневерили Југославију, мада је она најпре изневерила саму себе..." (Dašić, 2019, str. 82–83).

Генерал Радован Радиновић, један од сведока почетка разбијања Југославије почетком 90-их година, у књизи *Карактер рајтова за разбијање Југославије*, јасно износи: „Насупрот тврђи да је Србија скривила разбијање Југославије, што је довело до грађанског рата, чињенице говоре да је Југославија разбијена сепаратистичким ударима ради насилног и нелегалног отцепљења њених саставних делова... На тој чињеници да је Србија пружила подршку одбрани државе коју је стварала сопственим победама и жртвама, изведена је лажна кривица за грађански рат који је захватио бившу нам државу, квалификујући га као 'великосрпску агресију' ради освајања туђих територија. Доиста није јасно на којим и каквим премисама је оваква теорија заснована и како је на основу те лажне тврдње српски народ сатанизован до чудовишних размера и оклеветан за сва зла која су задесила бившу државу, њене делове и становништво“ (Radinović, 2015, str. 22–23).

Историчар Чедомир Попов, у вези с разбијањем СФРЈ износи следеће ставове: „Она је имала превише и спољних и унутрашњих непријатеља да би се могла одржати само покретањем српске и делова јавности других народа за њено спасавање. Непосредно подстицане од иностраних чинилаца, у Југославији су бујале снаге националистичког и покрајинског сепаратизма,

којима се без употребе војне силе готово више није могло стати на пут... Демократизацијом друштва и увођењем вишепартијског система створени су услови за победу националистичких и сепаратистичких снага, нагло нараслих у већини југословенских република, током 80-их година, услед продубљавања економске, друштвене и политичке кризе Федерације, изазване управо дејством уставног система из 1974, које је дошло до изражаја после Титове смрти. Ови догађаји у Југославији су се подударили са снажним потресима и поремећајима на међународном плану, који су имали светско историјске размере. Рушење Берлинског зида и уједињење Немачке, распад СССР-а по националним шавовима њене федералне организације и стварање монополарног света с једном јединим апсолутно доминирајућом суперсилом и њеном војнополитичком групацијом највећих и најбогатијих земаља (НАТО пакт), те збијање редова развијених држава западне Европе у саставу Европске уније, одлучили су и судбину вишенационалне Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Она више ником није била потребна: Западу као респектабилан још увек 'комунистички' војни фактор, Русији, која ни са сопственим проблемима није могла да изађе на крај, а тим више с одбраном интереса на Балкану“ (Popov, 2008, str. 310–311).

Руски научник и академик Андреј Фурсов, у раду „Транснационале против националних држава“, изнео је низ интересантних ставова о разбијању Југославије. Тако, он наглашава: „Рушењем Југославије северноатланске елите поставиле су и решиле неколико задатака и испробале нове технологије социјалног управљања реалношћу уопште и конфликтима посебно, при чему

разумевање тих задатака чини један од главних узрока онога што се десило. Прво, избрисана је јака држава у стратешки важном региону Европе и Средоземља и створено је жариште напетости и зона контролисаног хаоса. Друго, испробан је метод насилне демонтаже великих вишенационалних и вишеконфесионалних држава. Ако се узме у обзир да по неким својим карактеристикама Југославија подсећа на Русију, може се претпоставити да се та вежба одвијала са нишаном упереним у Русију. Треће, од времена либанског рата (1982) у веома великој размери уходаван је модел контролисаног етно-конфесионалног конфликта. Четврто, испробана је технологија 'хуманитарне интервенције'. Пето, нанет је ударац Србима: а) народу словенском и православном, и зато туђем Западу; б) народу, традиционално повезаном са Русијом и оријентисаном на Русе, те зато крајње немилостиво Западу; в) народу који је више пута том Западу показао своју чврстину и борбени дух (и то, током Другог светског рата, нарочито Немцима). Шесто, први пут на европској територији против хришћанског европског народа активно је за решавање геополитичких, геоекономских и геокултурних задатака употребљен исламски фактор. Седмо, током геосторијске операције 'уништења Југославије' био је крајње активно укључен криминални фактор – етничка албанска мафија, која је пуном снагом сарађивала са натовским агресором. Штавише, један од циљева демонтаже Југославије био је да се на њеној територији створи нарко-криминална енклава коју контролише албанска мафија, а коју покривају представници оног дела северноатланског естаблишмента и тајних служби тесно повезаних са наркотрафикингом...' (Fursov, 2012, str. 79–80). У вези с тим, Фурсов закључује:

„Крајњи резултат: на примеру растурања Југославије јасно се виде тесне везе између северноатланског естаблишмента и глобалног криминала, њихови заједнички интереси. То је прво. Друго – заједнички интереси глобалиста и исламиста, које је Р. Лабевјер својевремено назвао 'драгоценим псима глобализације на амерички начин', дакле – америчког империјализма... Према томе, рушитељи Југославије имају три лица: северноатланско, криминално и исламистичко. У суштини, то нису лица, већ маске једне те исте суштине – затворених структура наднационалне владавине“ (Fursov, 2012, str. 81).

Један од најистакнутијих савремених америчких интелектуалаца Ноам Чомски, у књизи *Југославија, мир, рат и распад*, пише: „Проглашена независност Хрватске сместа је добила подршку Немачке, што је такође подстакло сећања на рат – нацисти и хрватски фашисти били су тесно повезани. А Немачка је очигледно само настојала да прошири свој утицај у крајевима у којима је некада традиционално доминирала. Немци у својој подршци хрватској независности нису обраћали ни најмање пажње на права српске мањине у Хрватској, што је веома значајно. Стога је, нормално, ЈНА интервенисала и то је довело до првих сукоба. У ствари, нека од првих зверстава починили су Хрвати и, што сам рекао, било је ту и 'пртљаг' у погледу сећања на прошлост... Сједињене Државе су прво стајале по страни и, штавише, чак су подржавале одређене мере у правцу јединства Југославије. Било је предлога 1993, на пример Венс–Овенов план, који су вероватно могли да разреше конфликт мање или више мирним путем, без зверстава која су уследила. Тада су се Сједињене Државе умешале у конфликт и саботирале те напоре.

Вашингтон је очигледно хтео свој део колача, није желео да препусти све Европи, па се умешао, а пошто је морао да стане на нечију страну, изабрао је Бошњаке“ (Ћомски, 2018, стр. 65).

О разбијању СФРЈ у листу *Полиџика* почетком маја 2021. изнели су своје ставове Борисав Јовић, Стипе Месић и Васил Тупурковски, бивши чланови Председништва СФРЈ из Србије, Хрватске и Македоније, директни учесници тог процеса. Борисав Јовић је том приликом изнео: „После рушења Берлинског зида ствари су се промениле до те мере у тренутку када је Варшавски савез престао да постоји, када је Горбачов пристао да ликвидира Варшавски пакт и да је остао само Атлански савез. Тада Југославија није више била тампон зона како су они сматрали и није им била потребна више. Онда су ови који су изгубили Први, Други светски рат, казали: сад ћемо да се реванширамо, одмах треба да се растури.“ Јовић је у више наврата демантовао поједине тврдње о томе да је Србија главни кривац за распад Југославије. Посебно је оспоравао оптужбе о наводном настојању да се створи „Велика Србија“, тврдећи да је Југославија била та државна творевина у којој је живела већина Срба с ових простора. Стипе Месић је, између осталог, нагласио: „Рекао сам Геншеру: Рат у Словенији ће бити кратак... Крвав ће бити у Хрватској, биће бруталан у Босни, а после ће се на крају купати Србија у крви.“ Васил Тупурковски је навео: „Геостратешки, америчка политика још од Кисинџера, Бжежинског, као професора који су образовали читаве генерације у Америци, увек је подржавала једнакост снага на Балкану. Ту је СФРЈ искакала. Југославија је била премоћна као балканска држава. Ту лежи зец“ (*Politika*, 2021, стр. 7–12).

У изнетим ставовима о распаду СФРЈ доминира дилема о томе да ли су одлучујући чиниоци били унутрашњи сепаратизам и национализам или спољно мешање, пре свега Немачке. Упоредном анализом тих ставова може се ипак закључити да је бивша Југославија разбијена под утицајем различитих фактора, пре свега екстерне, али и интерне природе. Смиља Аврамов потврђује такав став тиме што кључни разлог за настојање Запада да разбије бившу Југославију види у идеолошком идентитету, тј. у комунистичком наслеђу те земље. Поред тога што разлоге за разбијање Југославије види пре свега у геополитичким и другим интересима западних земаља, Андреј Фурсов указује и на деловање вођено интересима северноатланстичког и исламског фактора. Док Ноам Чомски указује на кључну улогу немачког ревашизма у разбијању Југославије, Давид Дашић упућује на неспособности републичких лидера да настали проблем реше на цивилизовани начин. Одбацујући критике о главној одговорности Србије за распад земље, генерал Радован Радиновић оспорава став Чедомира Попова о подједнакој одговорности унутрашњих и спољних чинилаца. Упркос томе што се данас чини неспорним став о постојању и екстерних и интерних фактора разбијања бивше Југославије, различити ставови аутора о томе који су од њих примарни а који секундарни указују на потребу даљих истраживања ове веома сложене и значајне теме. Резултати тако усмерених истраживања били би од посебног политичког и практичног значаја, јер је очигледно да актуелна косовско-метохијска криза јасно показује да многе западне земље и даље сматрају да њихов започети посао на постјугословенском простору још „није окончан“.

2.

Неки ставови о разбијању СССР

И о разбијању СССР написано је такође много радова од стране различитих аутора, међу којима су и следећи: Андреј Фурсов, Александар Дугин, Смиља Аврамов, Сава Живанов, Ричард Хас, Збигњев Бжежински, а на те процесе су се више пута освртали Михаил Горбачов и Владимир Путин.

Андреј Фурсов, бавио се питањем главног субјекта растурања СССР-а и Југославије и с тим у вези указује на следеће: „Растурање СССР 1991. године од стране Запада и његових савезника и агентура (директно и путем утицаја) било је прекретница у историји Европе, Евроазије и света. Мада су конкретно оруђе у рушењу СССР биле државе – САД, Велика Британија, Западна Немачка и низ других, уз активно учешће Ватикана, субјект, који је користио то оруђе био је збир наднационалних (транснационалних) затворених структура светске владе. У овом случају није реч о транснационалним корпорацијама (ТНК), већ о структурама знатно вишег нивоа владавине – клубовима, ложама, комисијама и сл., које се заклањају иза фасаде такозване западне демократије и њених политичких институција које мало шта решавају...“ (Fursov, 2012. str. 74).

Један од најпознатијих савремених руских геополитичара Александар Дугин, у књизи *Основи геополитике*, књига 2, на специфичан начин тумачи распад СССР: „Пад СССР у геополитичкој перспективи означава пад 'сила копна', њихов потпуни пораз од 'сила мора'. Само тако и никако другачије треба геополитички тумачити

тај ужасан догађај... Геополитичко објашњење пропасти СССР, значи, очито превазилази оквире уобичајених тумачења са упориштем само у идеологији и политици... Другим речима, треба разјаснити како су то руководиоци дивовске континенталне империје којима је било поверено управљање 'силама копна' могли да крену путем државног и стратешког самоубиства? Којим моделима су оперисали они који су их наводили на доношење читавог низа кобних одлука и корака који су велику државу водили ка провалији геополитичког непостојања? Најпростије објашњење би била тврдња да је руководство СССР некако било заврбовано у агенте алтернативног геополитичког лагера, да је прешло у службу 'сила мора'.. Сасвим је очигледно да самоликвидација СССР представља највећу победу 'сила мора' и тријумф 'атлантистичке агентуре' али, да би се хипнотисали умови касносовјетских руководиоца, тај атлантистички лоби је морао поседовати нарочиту концепцију која би, ослањајући се на одређени организам утицаја, могла да збуни вође евроазијске империје и наведе их на кобне кораке...“ (Dugin, 2004, str. 117–119).

Смиља Аврамов, у вези с распадом СССР, наводи: „Распад СССР, по општој оцени, представља најкрупнији геополитички догађај у другој половини XX века. У сфери политичке мисли био је то крај једне епохе обележене Октобарском револуцијом. Међутим, питање је да ли се тако сложена збивања и процеси који нису окончани, могу изразити упрошћеним формулама...“ (Avramov, 2008, str. 37). У вези с тим, ова ауторка наставља: „Нестанак СССР треба посматрати из другог угла. Ту се одиграла аутентична револуција 1917, па се мора поставити

питање шта је остало од 'Великог октобра', од социјализма, од извојеваних победа у Другом светском рату? Да ли је могуће идентификовати легитимитет данашње Русије, с обзиром на тврдње појединих теоретичара на Западу да је нестанком СССР дошло до историјског дисконтинуитета“ (Аврамов, 2008, str. 42).

Професор Сава Живанов, у књизи *Русија у време Јељцина*, између осталог, наводи: „Распад СССР родио је проблем граница, мањина, избеглица. Дезинтеграција СССР-а пренела се и на саму Руску Федерацију – многе аутономне творевине унутар Русије прогласиле су свој суверенитет, а неке од њих и независност према Русији (Чечено-Ингушетија и Татарстан)... Одлуку о ликвидацији СССР и о стварању ЗНД^[3] називају брзоплетом и непромишљеном, јер тиме није решен ниједан од бројних егзистенцијалних проблема народа који живи на овом огромном евроазијском пространству, а многи од проблема се заоштравају и прете катастрофама“ (Živanov, 2002, str. 16, 19).

Познати амерички политичар и аутор већег броја студија, Ричард Хас, у књизи *Свети у нереду*, у вези с распадом СССР констатује: „Терет активности у другим земљама свакако је допринео краху Совјетског Савеза, с обзиром на сталну потребу за огромним војним буџетом, постојање великог броја савезника које је често требало финансијски помагати, трошкове окупације Источне Европе и економску и људску цену империјалистичких авантура, као што је била злосрећна интервенција у Авганистану

1979. године... Горбачов је с правом закључио да би Совјетски Савез могао да опстане и да конкурише на светској сцени само уколико би спровео суштинске промене. Његов приступ је подразумевао спровођење политичких реформи пре реструктурирања привреде, што је углавном изазвало губитак контроле над оним што се дешавало на улицама. У лето 1991. пропао је покушај неких кругова у Кремљу да смене Горбачова и поново успоставе централизовану власт. То што су покушали није било довољно, а учињено је и сувише касно. Пропали пуч је ипак успео утолико што је уништио и оно мало јавне подршке коју је Горбачов још уживао, убрзао распад Совјетског Савеза и учврстио позицију првог председника Русије, Бориса Јељцина“ (Нас, 2017, str. 50–51).

У књизи *Велика шаховска табла*, истакнути амерички професор, научник, па и политичар, бавио се у значајној мери анализом распада СССР-а. О томе он износи: „Колапс Совјетског Савеза био је последњи ступањ у сталној фрагментацији кинеско-совјетског комунистичког блока... Међутим, било је још значајније нестајање вишевековне велике Руске царевине. Дезинтеграција ове империје била је проузрокована општим друштвено-економским и политичким неуспехом совјетског система. Пошто је већи део његове болести био прикриван до самог краја услед уграђености тајности у систем и услед самоизолације, свет је био запањен брзином самодеструкције Совјетског Савеза. Током две кратке недеље у децембру 1991, прво је изазовно објављено да су Руска, Украјинска и Белоруска

[3] ЗНД – Заједница независних држава.

Република разбиле Совјетски Савез којег је формално заменио један шири ентитет – Заједница Независних Држава (ЗНД) – који је обухватао све совјетске републике изузев балтичких; онда је совјетски председник недраговољно поднео оставку и совјетска застава је последњи пут спуштена са Кремља...“ (Вжежински, 1999, стр. 85–86).

Руски председник Владимир Путин је 2005. године распад СССР оценио као „*највећу геополитичку катастрофу века*. Десетине милиона сународника нашло се ван земље, што је за руски народ постало права драма.“^[4]

Другом приликом, 2021. године, руски председник Владимир Путин повезао је распад Совјетског Савеза са „неефикасном економском политиком, која је заправо довела до колапса у друштвеној сфери и имала дуготрајне последице у политичкој сфери“.^[5]

С друге стране, председник СССР-а у време распада те државе, Михаил Горбачов, сматра да су „односи између република били у срцу распада СССР-а. Озбиљни (аргументи) су да је било потребно демократизовати и реформисати односе. То није учињено.“^[6]

У ставовима о распаду СССР-а доминира неколико приступа, од којих су најважнији: идеолошки разлози, слабости система, геополитички утицаји споља који су се огледали у деловању, осим држава, наднационалних структура (клубови, ложе, комисије).

3. Разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике^[7]

3.1.

Сличности у процесу разбијања СФРЈ и СССР

Када су у питању *сличности*, могло би се указати на следеће:

– Индикативно је што се дезинтеграција оба простора одвијала приближно у исто време, почетком 90-их година.

– Неки аналитичари чак сматрају да су та два процеса била у корелацији, као делови јединствених промена.

– До дезинтеграције обе државе је дошло под утицајем унутрашњих процеса, уз снажну подршку са стране, у завршној фази тзв. хладног рата.

– Границе код новостворених држава су, већ тридесетак година, оптерећене с много отворених питања, од којих нека могу да прерасту у нова кризна жаришта.

– Становништво у државама на оба простора било је изложено многобројним искушењима, као што су: физичко страдање, избеглиштво, емиграција, останак ван матичних држава, губитак имовине, погоршање животног стандарда код већине земаља које су на тим просторима настале са израженом социјалном диференцијацијом, сма-

[4] <https://regnum.ru/news/economy/444083.html> (приступљено 27. 9. 2021).

[5] <https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b> (приступљено 27. 9. 2021).

[6] <https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b> (приступљено 27. 9. 2021).

[7] Текст са оваквим насловом од истог аутора објављен је у Зборнику радова *Русија и Балкан у савременом свијету*, Удружење „Српско-руски мост“, Бања Лука, 2012, на стр.105–127. У овом раду тај део текста биће у нужном обиму измењен и допуњен новим чињеницама (Krga, 2012, str. 105–127).

њење бројног стања у појединим земаљама, што је посебно карактеристично за Србију и Русију.

– Промене настале дезинтеграцијом југословенског и совјетског простора утицале су на то да су неке земље и простори постали у великом проценту етнички чисти, а да су други, пре свега Србија и Русија, задржали цивилизацијско-културну мешовитост, на чијим просторима се испољава тежишни утицај православне, уз присуство и утицај западне, па и исламске цивилизације.

– Наведени цивилизацијски процеси и други чиниоци утичу и на степен конституисања националног идентитета, односно на формулисање националних вредности, интереса и циљева. Код неких држава на овим просторима та питања су прилично јасно дефинисана, док код других, укључујући и Србију, постоје још бројна отворена питања на која треба што пре дати јасан одговор, јер би тиме народ и држава манифестовали своју историјску зрелост.

– Ниво социјалне интеграције, као елемента геополитичког положаја, од великог је значаја за очување националних интереса. У земаљама на овим просторима, а посебно са већим степеном етничке различитости, какве су Србија и Русија, овај пожељни квалитет у одређеним околностима може да буде доведен у питање.

– Код свих земаља које су настале на оба простора карактеристичне су велике промене у политичким системима. Све земље су напустиле социјалистички систем тежишно заснован на друштвеној, односно државној својини, једнопартијском систему и планској економији и определиле су се за повратак на капиталистички систем на неолибералним основама, претежно заснован на приватној својини, вишепартијској

демократији и тржишној економији. Та транзиција готово у свим земаљама била је праћена наглим, често брзоплетим променама, које су погодовале неоправданом богаћењу малог броја људи, повећању социјалних разлика, корупцији, криминалу и другим кризним појавама које и данас оптерећују многе од тих земаља. Формално гледано, све оне имају изграђене институције политичког система, али су због проблема који их оптерећују, недостатка демократске традиције, а у неким случајевима и културе, као и утицаја са стране, многе од њих оптерећене дугорочном кризом комплексног карактера.

3.2.

Разлике у процесу разбијања СФРЈ и СССР-а

Када су у питању *разлике*, могло би се указати на следеће чињенице:

– Пре почетка распада СФРЈ није био организован референдум на читавој територији, већ по републикама, са веома сугестивним питањима, док се на читавој територији СССР 17. марта 1991. одржао референдум на коме се 76,4% грађана изјаснило за очување те велике државе, да би она, већ децембра исте године, престала да постоји.

– СФРЈ је пре распада била оптерећена економском кризом. СССР је, поред економских проблема, био суочен и са издвајањима за савезнике у Варшавском уговору (ВУ) и Савету за узајамну економску помоћ (СЕВ), а неповољно су деловале и многе последице десетогодишњег војног ангажовања у Авганистану.

– СФРЈ се распадала на саставне делове (републике) петнаестак година (процес је почео

издвајањем Словеније и Хрватске 1991. односно 1992. године, а завршен је разлазом Србије и Црне Горе 2006. године), а лидери Руске Федерације, Украјине и Белорусије само су у току једне ноћи, децембра 1991. године, донели одлуку да СССР више не постоји.

– По неким важним геополитичким показатељима, као што су величина територије, број становника, карактер граница, природни ресурси, економски, финансијски, технолошки и научни потенцијал, разлика између постјугословенског и постсовјетског простора веома је очигледна, тако да би свака компарација била неумесна. То се односи и на војну моћ, односно реаговање на савремене безбедносне изазове, ризике и претње. По тим обележјима Руска Федерација је изразито доминантна у односу на остале чланице бившег СССР-а, једина поседује нуклеарно оружје, наследила је око 75% бивше совјетске територије, 50% становништва и око 85% оружаних снага, чиме је задржала атрибут велике силе без обзира на проблеме које је у међувремену имала. То потврђује, између осталог, и њено реаговање на кризе у Грузији 2008. и Украјини 2014. године.

– На постјугословенском простору Србија је такође највећа држава, али ни приближно није тако доминантна као Руска Федерација на постсовјетском простору.

– Наведене чињенице указују на значајну улогу и утицај Руске Федерације на кретања на глобалном плану, као и на ситуацију у појединим регионима, укључујући и Балкан. Степен и

карактер тог утицаја зависи, између осталог, од њеног унутрашњег стања, те од односа са САД, Европском унијом, Кином, па и исламским светом. Као што је познато, за Руску Федерацију су везани геополитички појмови Хартленд (срце света) и „санитарни кордон“, односно настојање да се одвоји од кључних западноевропских земаља, пре свега од Немачке. Треба имати у виду такође и ефекат „анаконде“, тј. покушај окружења велике руске територије. У том смислу свакако заслужује пажњу и образовање групе земаља ГУ-АМ^[8] (Грузија, Украјина, Азербејџан и Молдавија), која сигурно није створена са намером да ојача геополитички положај Русије. У одређеном смислу посебно разматрање земаља укључених у „евроазијски Балкан“ (Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Узбекистан, Туркменистан, Азербејџан, Јерменија, Грузија, Авганистан, а потенцијално и Турска и Иран), такође има значајног утицаја на геополитички положај Руске Федерације (Bžežinski, 1999, str. 119). Заслужује пажњу и анализа Александра Дугина о две верзије геополитичке поделе Хартленда. Основну верзију изнео је Макиндер још 1905. године, и према њој већи део Евроазије улази у Хеартленд, а обод, тј. Западна Европа, Балкан, Блиски и Средњи исток и југоисточна Азија, улазе у Римленд – унутрашњи полумесец. У овој верзији спољни полумесец обухвата Северну и Јужну Америку, већи део Африке и Аустралију. Друга подела Хартленда подразумева „преиспитану верзију“, коју је такође предложио Макиндер 1943. године, која се разликује само по томе што је класич-

[8] Индикативно је што је узета баш ова скраћеница (редослед слова није ни по абедици ни по азбуци, нити су земље поређане правцем исток–запад или обратно), која асоцира на острво Гуам у Тихом океану, где се налази једна значајна америчка војна база.

ни Хартленд сужен на западни део Евроазије, а Сибир, источно од реке Јенисеј, припадао би Леналенду (Dugin, 2004, str. 48–49). Навођење и оваквих приступа показује да је питање Евроазије у контексту распада СССР непрекидно актуелно, с мањим или већим интензитетом.

– С друге стране, земље Балкана се налазе у појасу који се протеже око „срца света“, у тзв. Римленду. Тако Бжежински истиче: „Традиционални Балкан представља потенцијално геополитичку награду у борби за европску супремацију“ (Bžežinski, 1999, str. 117). Познате су аспирације готово свих хегемона да на неки начин овладају овим просторима, јер би тиме, како тумаче те теорије, остварили кључне услове за доминантан утицај у Хартленду, а тиме и у читавом свету. Међутим, реални интерес већине европских земаља за повезивање са Руском Федерацијом у енергетском сектору и на неким другим пољима даје овим теоријама сасвим нови значај, а неке и доводи у питање.

– Након дезинтеграције ова два простора разлика се огледала и у томе што је на територије бивше СФРЈ упућено више међународних мировних мисија и оружаних формација (Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија, Савезна Република Југославија, односно Србија). С друге стране, иако је и на постсовјетском простору било више оружаних сукоба након распада те велике државе, тамо нису упућиване међународне снаге. Чак није било ни иницијатива у том смислу.

– Однос земаља са постјугословенског и постсовјетског простора према политичко-економским и безбедносним интеграцијама је различит. Већи део земаља бившег СССР-а налази се у Заједници Независних Држава и Организацији договора о колективној безбедности.

Руска Федерација је у специфичном односу с великим државама као што су Кина, Индија, Бразил и Јужна Африка у оквиру тзв. БРИКС-а. Један део земаља бившег СССР-а обухваћен је и Шангајским споразумом, а други део је приступио Европској унији и НАТО. Значи, на постсовјетском простору су практично истовремено функционисала оба процеса: и дезинтеграција и интеграција. За сада је нејасно каква је реална перспектива идеја руских лидера и неких научника о универзалном концепту безбедности и о евроазијском карактеру интеграција. С друге стране, на постјугословенском простору до сада нису дошле до изражаја идеје институционалне интеграције, али су се зато све земље определиле за европски ниво интеграција, тј. за приступање Европској унији, а за евроатлантске интеграције, тј. НАТО, за сада су се определиле све државе настале из бивше југословенске федерације, изузев Републике Србије и Босне и Херцеговине, и то искључиво због става Република Српске.

– Битна разлика два дезинтегрисана простора огледа се и у томе, што су се на простору бивше Југославије, претежно против Срба, у три наврата испољила оружана дејства снага НАТО, уведене су ригорозне санкције, изолација, потпуно непримерена сатанизација и др. Последица рата НАТО против Савезне Републике Југославије 1999. године јесте и чињеница да је део Републике Србије – Косово и Метохија, запоседнут страним оружаним снагама. Након што су приштинске власти једнострано прогласиле независност и одређен број земаља признао Косово као независну државу, очигледно је да је на сцени покушај мењања граница међународно признате државе и ускраћивања њеног суверенитета на значајном делу територије, што није у

складу с одредбама Резолуције Савета безбедности ОУН 1244 из јуна 1999. године. Иако земља после 1999. године није била непосредно угрожена дејством страних оружаних снага, процесима на унутрашњем плану њен територијални интегритет реално је угрожен.

– С друге стране, иако има повремених примедба на понашање Руске Федерације (Грузија, Украјина), никоме у западној алијанси не пада на памет да помиње неку „хуманитарну“ акцију против те моћне земље, из сасвим јасних разлога, што је свакако добро. Међутим, Руска Федерација је такође повремено угрожена унутрашњим и спољним дејствима. На унутрашњем плану то се односи, пре свега, на повремене терористичке акције на широком простору. На спољном плану био је карактеристичан случај оружаних инцидената око Јужне Осетије у лето 2008. године. Очигледно је да се радило о озбиљнијем сценарију тестирања прага руске толеранције. Такође, нема сумње да су оружани инциденти на тако осетљивом простору увек повезани и с једном од најважнијих тема која заокупља савремени свет, а то су енергетика и путеви проласка гасовода и нафтовода. Међутим, сигурно је да ово није последњи случај геополитичког искушења на тзв. рубним подручјима Руске Федерације.

– Може се само замислити каква би реакција била да је Србија војно интервенисала у неком од оружаних конфликта ван њених граница, за који би проценила да би могао да има утицај на њене интересе. У томе је очигледна разлика између велике и мале земље.

– У целини, разбијање СФРЈ је изазвало значајне регионалне, а СССР-а суштинске глобалне

промене. Међутим, има аналитичара који тврде да догађаји на југословенском простору, пре свега употреба оружаних снага НАТО први пут у историји, такође имају шири, па и глобални значај, као својеврсна парадигма.

Као што се види, овде су наведени само неке сличности и разлике у разним аспектима дезинтеграције југословенског и совјетског простора. Сигурно је да ће накнадна истраживања указати и на неке нове сличности и разлике између тих процеса.

Закључак

1. Иако је написано много радова о разбијању СФРЈ и СССР, претежно с различитих позиција, чини се да још нема целовите анализе која би обухватала најзначајније историјске, геополитичке, геостратегијске, економске, културне, цивилизацијске, верске и друге аспекте.

2. Нарочито недостају поуке из тих радикалних процеса иако се за тридесетак година догодило много тога што заслужује прецизну квалификацију. Без амбиције да се то учини у овом кратком раду, ипак ваља уочити неколико неоспорних поука: (1) држава мора да се чува у континуитету, веома пажљиво и одговорно, да се не би догађала радикална измена поводом њеног опстанка; (2) у држави су неопходне сталне промене и реформе, али такве чији се ток и исход могу контролисати како би се на крају добили позитивни резултати; (3) познато је да су најмање два чиниоца кључна у очувању, али и распаду земље, а то су унутрашње стање и расположење у држави, као и деловање спољних фактора, па то треба

да буде у центру пажње оних институција које су задужене за очување државе; (4) веома је важно да се унутрашње кризе не покушавају решавати тако да се даје прећутна сагласност за отцепљење дела територије (у СФРЈ то се односи на Словенију, а у СССР на балтичке републике), јер је и југословенска и совјетска ситуација показала да се после тога процес убрзава до трагичних размера; (5) употреба војне силе у очувању земље деликатно је питање, па то треба избегавати до крајњих граница, а ако то буде ипак неопходно, треба деловати одговорно, рационално, али и одлучно.

3. У распаду СФРЈ и СССР-а има извесних сличности, али су разлике знатно израженије. Могло би се закључити да растурање СССР-а није имало директан и одлучујући, већ само посредан утицај на растурање СФРЈ. Пошто се настављају покушаји дезинтеграције, посебно Републике Србије и Руске Федерације, било би пожељно да се ови процеси научно прате, истражују и откривају евентуални нови параметри ради адекватног реаговања у садашње и будуће време. Даље истраживање разних аспеката ових процеса веома је значајно не само из научних него и из практично-политичких разлога.

References / Литература

- Avramov, S. (2008). *Post-heroic war of the West against Yugoslavia*. Belgrade: Akademija za diplomatiju i bezbednost [In Serbian]
- Bžežinski, Z. (1999). *The great chessboard*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Čomski, N. (2018). *Yugoslavia - peace, war and dissolution*. Belgrade: SAMIZDAT B92 [In Serbian]
- Dašić, D. (2019). *Just societies*. Belgrade: Albatros Plus [In Serbian]
- Dugin, A. (2004). *Foundations of geopolitics, vol. 1*. Zrenjanin: Ekopres [In Serbian]
- Dugin, A. (2004). *Foundations of geopolitics, vol. 2*. Zrenjanin: Ekopres [In Serbian]
- Fursov, A. (2012). Transnational states against national states. In: B. Kuljanin (ed) *Russia and the Balkans in the modern world*. Banja Luka: Udruženje „Srpsko-ruski most“ [In Serbian]
- Has, R. (2017). *The world in disarray*. Belgrade: CIRSD [In Serbian]
- Krga, B. (2012). Geopolitical aspects of the dissolution of the SFRY and the USSR: similarities and differences. In: B. Kuljanin (ed.) *Russia and the Balkans in the modern world*. Banja Luka: Udruženje „Srpsko-ruski most“ [In Serbian]
- Popov, Č. (2008). *Greater Serbia: reality and myth*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [In Serbian]
- Radinović, R. (2015). *The nature of the wars to destroy Yugoslavia*. Belgrade: Beogradski forum za svet ravnopravnih [In Serbian]
- Živanov, S. (2002). *Russia during Yeltsin*. Belgrade: Fakultet političkih nauka [In Serbian]

Internet sources / Интернет извори

<https://regnum.ru/news/economy/444083.html>

<https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b>

Media / Медији

Дневни лист *Политика*, 9. 5. 2021.

Branko P. Krga

Faculty of Diplomacy and Security

Institute for Strategic Studies

Belgrade (Serbia)

The disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union: similarities and differences

Summary

The aim of this paper is to consider the important factors in the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (hereinafter SFRY) and the Union of Soviet Socialist Republics (hereinafter USSR). The basic assumption is that there is a certain correlation, i.e., similarities and differences between the two processes. During the research of this question, standard methods were applied, such as analysis, synthesis, the historical method, comparative method, and the content analysis method, and in a sense, modeling or searching for a way to avoid the problems our country has faced over the past decades. Research has shown that this topic is still important for at least three reasons. First, it is obvious that the breakup of the SFRY and the USSR caused significant and multifarious problems in those countries, their successors, and beyond. Secondly, the security of these regions is still unstable and almost none of the problems that led to the conflicts of the 1990s and the disintegration of these countries have been completely resolved. Third, the Republic of Serbia and the Russian Federation, the main successors of the two countries, continue to experience risks and threats to their international position, defense, and security. Although the research showed that there is a certain correlation between the two processes - the disintegration of the SFRY and the USSR, it is obvious that this was not the key factor that led to the destruction of these two complex states, but that in both cases certain specific factors were decisive.

Keywords: SFRY, USSR, disintegration, similarities, differences